

МОВНІ КОНФЛІКТОГЕНИ У ГОВІРЦІ с. НИЖНІ ВОРОТА ВОЛОВЕЦЬКОГО РАЙОНУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Анотація. У статті аналізуються різні типи конфліктогенів, виявлені у говірці с. Нижні Ворота Воловецького району, серед них: *синтони, мовна агресія, насмішка, своєрідний темп мовлення, підвищення тону, негативні коментарі, різні образливі вигуки, грубі зауваження, уїдливі глузування, образливі прізвиська* тощо. Описано умови їх виникнення, функціонування, сферу поширення, охарактеризовано їхню негативну роль у мовленні.

Ключові слова: мовна агресія, синтон, насмішка, сварка, образливий жест.

Конфліктогени як компоненти негативної комунікації потрапили в поле дослідження вчених не так давно. В основному ними цікавилися психологи, політологи, журналісти, політики. Певний інтерес цей феномен становить і для мовознавців. Так, О. Дерпак [5] у своїй кандидатській дисертації дослідила конфронтативні мовленнєві жанри на матеріалі трьох мов – української, англійської та польської. Є. Фадеєва [11] аналізує стратегії і тактики конфліктного дискурсу на матеріалі англійської мови. До вивчення проблем комунікативної взаємодії мовців зверталися також Т. Артеменко, В. Рудякова, Л. Шкатова Н. Мартисюк, К. Піщікова. До конфліктогенів найчастіше відносять *синтони, мовну агресію, насмішку, своєрідний темп мовлення, підвищення тону, негативні коментарі, різні образливі вигуки, грубі зауваження, уїдливі глузування, глумливу інтонацію* тощо. З цього переліку на сьогодні найкраще вивчена **мовна агресія**, яку досліджують Ю. Щербина [13], О. Бикова, А. Вежбицька, А. Антонян [2], Л. Семенюк [9], В. Апресян [3], Д. Жмуров [6], Т. Воронцова [4], Т. Чернишова [12] та ін.

На фоні такої кількості праць білою плямою залишається дослідження комунікативної взаємодії носіїв діалектного мовлення. Праць про конфліктогени на діалектному матеріалі ми не виявили, чим й обумовлюємо **новизну** нашої статті.

У лінгвістичній літературі конфліктогени оцінюють неоднозначно. З одного боку, це явище небажане, з іншого – розглядається як цілком прийнятна мовленнєва дія, що сприяє емоційній розрядці. Як зауважив Т. Амброз, «ніщо так не знімає стресів, як широкий матюк, ніщо так не допомагає розкрити глибини вашої душі, як здорова лайка!» [1]. Хоча конфліктогени й порушують толерантні засади мовних стосунків, вони є фактом мовленнєвої комунікації, показником духовного стану суспільства в цілому, накопиченого культурного досвіду, виразником ідентичності. Посилення уваги вчених до проблеми негативної комунікації свідчать про її важливу роль у психологічній та розумовій діяльності людини. Людина має знати про конфліктогени, щоб уміти з ними боротися. **Актуальність** нашого дослідження зумовлене недоста-

тнім вивченням негативної мовної комунікації та наслідків використання конфліктогенів у повсякденному спілкуванні.

Мета статті – виявити конфліктогени у говірці с. Нижні Ворота Воловецького району, описати їх типи і форми функціонування на мовленнєвому рівні.

Джерельна база дослідження – власні записи, здійснені в польових умовах у 2016 році у названому населеному пункті.

У вузькому розумінні конфліктогени – слова чи дії (або бездіяльність), які можуть призвести до виникнення конфліктної ситуації чи її відкритого конфлікту. У ширшому розумінні – це й образливі жести, образливий погляд, відмова продовжувати спілкування тощо. На думку М. Козлова, «конфліктоген – це комунікативний (рідше – поведінковий) елемент (слово, зворот, жест, інтонація), здатний викликати фрустрацію» [7]. Конфліктогени порушують норми і правила культури мови, негативно впливають на адресата, не сприяють психологічному комфорту.

Говірка села Нижні Ворота належить до закарпатського говору південно-західного наріччя. У названому населеному пункті нами виявлено з півсотні конфліктогенів. Причому, на відміну від традиційного уявлення, не всі вони обов'язково передають ворожість чи загострення стосунків. Словесні конфліктогени можуть проявлятися і на тлі хороших відносин. Наприклад, для батьків є типовим називанням дитини такими словами і виразами, як *засра́нець; мала́ свиня́; фы́цка; мала мы́тка; малі́ смо́лі; мала́ погань; сраля́; порося́ зама́щено́; мала́ шкварка; корду́плик*. Формально ці слова є конфліктогенами, але на фоні відкритих, здорових взаємовідносин у родині вони не несуть образи. У науці подібні висловлювання образно поймаються «веселими конфліктогенами», або **синтонами**.

За нашими спостереженнями, конфліктогени найчастіше реалізуються у *сварках*, яку за науковою термінологією можна кваліфікувати як ситуативну агресивність. «Сварка – це складний мовний жанр міжособистісного спілкування, в якому найбільшою мірою проявляється мовна агресія. Структурно сварка вистроюється як діалог, в якому відбувається періодична зміна ролей мовця і

слухача» [7]. Сварки не виникають на порожньому місці: один з учасників комунікації з самого початку розмови вже має якісь претензії до іншого учасника і заздалегідь готовий реалізувати свої агресивні наміри. Мовна агресія у сварці може змінюватись за ступенем інтенсивності та формами її прояву: від висловлення неприязні й недобррозичливості до словесних образ. Тому у динаміці сварки виділяють наступні основні стадії: латентний (передконфліктний); відкритий період (конфліктна взаємодія); вирішення конфлікту або переведення його у тривалу фазу. Інструментом сварки є слово. Кожен її етап має свій набір мовних засобів.

Як і всі українці, нижньоворітці – люди емоційні, але стримані. Вони часто намагаються **п о п е р е д и т и** сварку (латентний період). Спроби сторонніх осіб, не учасників конфлікту, розв'язати об'єктивну проблемну ситуацію неконфліктними способами передаються висловами-порадами з негативним забарвленням, які зазвичай висловлюють учасникам імовірного конфлікту наодинці: *не кывай гниду; не кывай гівно, най не смердит; не кывай'го, най не ричит; та лишися, не вадься з паскудов; тать поинкедуї паскуді, бо'тя уб'є.*

В і д к р и т и й п е р і о д (конфліктна взаємодія) теж має свої підперіоди: перше зіткнення сторін, ескаляція конфлікту (наростання емоційної напруженості); залучення у сварку нових осіб; зміна ставлення до проблеми конфлікту; зниження інтенсивності протидії.

Першим сигналом конфлікту може бути сердитий погляд, певні жести, що передано у словах: *побзирає сердито, зубами зрізав, зцітив п'ястукы; зубы зцітив; вилиці'му звело; выпулив очи*, а також – вербальне провокування конфлікту: *шо ся ціриши, хочеш в м'орду? закрий пысок; хочеш дістати? здіну'тя на виль; дам'ти в [немьту] харю.*

Найбільшу емоційну напруженість у сварці передають колоритні лексеми та фразеологізми на позначення лайок і прокльонів: *гута бы'тя вбіла, чорт бы'тя взяв; абысь не діждав; обысь іздох; обы'тя вперед ногами вынесли; бодай бы'тя грім убив; грім бы в'тя луснув; бодай бы'ти очи вылізли; скляв(закляв) бись ся; йди до фраса; пробав би сь; корела бы'тя взяла; корела бы'тя побила, фрас бы'ти був.* До брудної лайки належать і вульгаризми на зразок: *йди в сраку/гузицю; обысь ся всрав [пісрав].*

Кульмінація сварки передбачає вживання **образливої лексики**, яка одночасно може дати й емоційну негативну характеристику особі. У хвилину гніву учасники конфлікту, втрачаючи контроль над собою, можуть звернутися один до одного так: *чорте кылавый [горбатый]; стара куршо; курво веричанська [поточанська]; паскудо гыкава [чортова; пыската]; здохлячко недоправлена; гівно кылавоє; собако брехлива; панійо всрана; малфо нечитава; босорканьо зубата; відьмо гамішна.*

Р о з в ' я з а н н я к о н ф л і к т у. Вирішити конфлікт – означає усунути конфліктну ситуацію і вичерпати інцидент. Після конфлікту люди часто ще про нього довго пліткують, тобто *вганяюця 'згадують про щось з образою'*. Фрази, зібрані з конфліктогенів, Козлов Н.І. образно іменує як «фрази-їжачки». До них відносимо, приміром, таке: *шо, облизав ісь [облизалась]? шо, імив ісь?* (у звертанні до людини, котра зазнала поразки в конфлікті).

В т я г у в а н н я у с в а р к у с т о р о н н і х осіб. Цей процес притаманний будь-якій фазі конфлікту, та найнеобхіднішим є тоді, коли відкрите словесне протистояння між сторонами скінчилося. Саме тоді з'являються поруч «добррозичливіці», які в експліцитній чи імпліцитній формі оцінюють моральну перемогу над суперником: *ой, дав ісь'му прикурити; дав іс'му чортів; як ісь'му плюнув [харкнув] в м'орду.*

П е р м а н е н т н и й характер конфлікту настає уже після відкритої сутички. Поступово конфлікт набуває характеру моделі поведінки. Важливою складовою тактико-стратегічних дій, які мовець реалізує при зустрічі з ворожою стороною, є мовні формули **на позначення негативного ставлення**: *не хочу'тя відити; не хочу на'тя й позирати; ты міні противный; титирь я в'со поняв про тебе; не хочу з тобов говорити, поцлуй'ня в сраку [гузицю].* Останній вислів може супроводжуватися **зневажливим жестом** – плесканням себе по сідничих м'язах.

Кінцевим етапом нерозв'язаного конфлікту є **м о в ч а з н а ф а з а**, тобто припинення всякого спілкування між опонентами, **ігнорування один одного, зневажливі погляди** один на одного при зустрічі. Односельці про таких кажуть: *они ся повадили; они не говорят; они ся дуют; они ся сирдят; посёрдилися; они ся посрали* 'посварилися'.

Найчастіше такі етапи конфлікту проходять між людьми однієї вікової групи. Але можуть бути і в сімейних стусунках батьків та дітей, а також у мові педагогів з учнями. У педагогічній сфері характер конфлікту дещо інший. Агресивна модель мовної поведінки вчителів виявляється у **підвищенні тону, різних вигуках, грубих зауваженнях, уїдливіх глузуваннях**. Наприклад, повільному слабкому учневі учитель може сказати: *та шо тільки тягнем; не жви смолі; тать скоріше ся кывай; не ходи, як кылавый; ходиши як гумійовый; як до'тя тайшко доходить.* Особливою мовною витонченістю характеризується **конфліктогенна смішка**, яка дуже часто будується на підтексті або розбіжності сказаного з реальним. Прикладом може послужити пропозиція звернутися за порадою до людини, яку тримають за дурня: *"Давайте вчу'єме, шо повість найрозумний з нас"; «Давайте позвідаєме Івана. У нього не голова, а торічелієва пустота».* В силу свого виховання учні, як правило, не відповідають словесною грубістю, але мо-

жуть показати своє негативне ставлення до педагога невдоволеним обличчям, сердитим поглядом, сльозами. На що неврівноважений учитель зі слабким вольовим регулюванням може відповісти **образливими фразами**: *о, уже'сь віддув доромбы; не рембай тільки; закрий пысок; вывтирай смолі, закрийся, ради Бога*. Конфліктогени можуть виявлятися не тільки у словах, виразах, але й **особливому темпі мови** (з навмисним, перебільшеним розтягуванням слів, з штучними паузами і т.п.). Наприклад: *не зна-а-а-еш на нни-и-иська* 'на сьогодні? А чому-у-у-у?'. Ю.Щербина у статті «Мовна агресія у школі та засоби її подолання» зауважує про небезпечні наслідки агресії у мові педагогів, оскільки «школярі засвоюють агресивну модель мовної поведінки і переносять її в спілкування один з одним. Діти можуть словесно принижувати, ображати, залякувати, висміювати одне одного» [13]. Серед школярів-нижньоворітців побутують **образливі прізвиська**, які є одночасно і конфліктогеном, і високоемоційною стислою народною негативною характеристикою особи: *гнида кылава* 'про неприємну людину з поганою походкою'; *талта гумйова* 'про нерозумну людину'; *курячка* 'про нечистоплотну людину', *кыркалик* 'про людину з поганою дикцією', *післяк* 'про людину з постійно невдоволеним виглядом обличчя', *гниляк* 'про ліниву людину'; *здыхляк, здыхля* 'про хворобливу людину'; *дылда* 'про людину високого зросту'; *сикун /сикавка* 'про людину молодшого віку'; *марга, гыба* у значенні 'мерзотник'. Правда, подібні характеристики школярі вживають поки що лише в розмовах між собою, а не з батьками чи вчителями. При загостренні стосунків між самими дітьми вживання подібних конфліктогенів може стати причиною відкритих і дуже жорстоких дитячих бійок, починаються які зазвичай **словами-погрозами**: *ты мене достав; но зарас' ти дам; но тишрь ся держи; а хочеш в зубы?; розкавиш' ти носа*.

У говірці села зафіксували ми і цікаве мовне відтворюване явище – **образливі відтворювані діалоги**, де на один зневажливий чи лайливий вислів існує нещадний контраргумент. Наприклад: — *Ты, дурню!* — *Дурный' тя пп хрестив, то доли тобов тати спустив*. — *Ты, ідіоте!* — *Від ідіота чую!*

Навіть типізовані діалоги, закріплені у загальноукраїнському суспільному обігу, в устах верховинців дістають своє неповторне звучання. Приміром:

— *Шось смердїт. Кто ся вбысраб?*

— *Невіста.*

— *Та її дома ниє. Коробу пасє.*

— *А шо, не видиш? Ба тать онде її катран висит.*

Українські діалектні конфліктогени мають глибоке історичне коріння. Незважаючи на народну мораль, християнські заборони, зміну суспільної свідомості, вони залишаються у народному мовленні і навряд чи колись зникнуть. Конфліктогени бувають поведінкові та комунікативні, грубі, м'які, навмисні та випадкові, нейтральні й вульгарні. Вони аж ніяк не прикрашають мовлення, підсилюють агресивний потік інформації, породжують відчуження, ворожість, тому їх слід уникати. Але щоб уникати, їх слід знати і відчувати.

На закінчення хотілося б звернутися до народної мудрості і як приклад навести одну відому притчу. Ось як оповідь зазвучала з уст верховинки, мешканки Нижніх Воріт: [*жиў соб'і йеден дуже наре́мный і нездержанный молодой чолов'їк // от рас його отиц' даў йому м'їшок з клинц'ами і наказав ка́ждый раз/ коли тот не здержит сво́ю лут'/ заб'їти йеден кли́нец' у стоўп плота // у першый дын' у стоўп'і было́ дуже много́ клинц'ів // на другый ти́ждин' сын уже с'а наўчиў здержувати сво́ю лут'/ і з ко́ждим дн'ом число заб'їтых у стоўпа клинц'ів стало змєнчуватис'а// наконць// настав дин'/ коли хлопц' ани рас не розл'утиўс'а // в'ін росказав про то сво́му татови/ тот дав йому новойе завдан':а/ сис' рас ко́ждый дин'/ коли сынови вдас':а здержатис'а /може выт'агти з стоўпа по йедному клинц'ови // минуў час/ і приишов дин'/ коли сын м'їг ни йедного клинц'а // тогды́ тато вз'ав сына за руку і п'їдв'їв до плота та й пов'їв // позирай // ты не плохо справивс'а/ айбо вид'їш/ к'їл'ко у стоўп'і дірок? / в'ін уже ныгда не буде такым йак колис' // коли говориш л'удин'і шчос' паскуднойе / у нийі лишайец':а такый ирам/ йак і с'ї д'їркы // і неважно/ к'їл'ко рас п'їс'л'а с'ого ты попроси'ш пробачен':а// ирам с'а лишиш наохтєма*].

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у приверненні уваги до вивчення і фіксації мовних конфліктогенів на інших територіях Закарпаття, поглибленні теоретичної бази, розширенні об'єкта спостережень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Амброз Т. Матюкайтеся українською. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://electric.org.ua/old/rizne/matyukajtesya-ukrajinskoyu.html>
2. Антонян Ю.М. Жестокость в нашей жизни. [Электронный ресурс] – М.: Из-во «Инфра-М», 1995. – 320 с. Режим доступу: <http://www.lawlibrary.ru/izdanie>
3. Апресян В. Ю. Имплицитная агрессия в языке [Электронный ресурс] – Институт русского языка им. В. В. Виноградова РАН. Режим доступу: <http://www.dialog-21.ru/Archive/2003/Apresian.htm>
4. Воронцова Т. А. Речевая агрессия (коммуникативно-дискурсивный подход) [Электронный ресурс]: диссертация. Режим доступу: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/186022.html>

5. Дерпак О. В. Конфронтативні мовленнєві жанри: комунікативно-прагматичний та мовний аспекти (на матеріалі української, англійської та польської мов): автореферат дис.... канд. філол. наук: 10.02.15 – Київ. нац. ун-т ім.Т. Шевченка. – К., 2005. – 16 с.
6. Жмуров Д. В. Словник термінів агресії [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://vocabulary.ru/>
7. Козлов Н.І. Конфліктоген [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://psychologis.com.ua/konfliktogen>.
8. Мовленнєва агресія і способи її подолання [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://stud.com.ua/45823/ritorika/movlennyeva_agresiya_
9. Семенюк Л. М. Психологические особенности агрессивного поведения подростков и условия его коррекции. [Электронный ресурс] / Издательство «Флинта», МПСИ, 2003. – 96 с. Режим доступу: <http://www.zipsites.ru/psy/psylib/info.php?p=2670>
10. Тимченко Н.И. Конфликтогены — рождающие конфликты [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://peregovorshiki.ru/konflikty/konfliktogeny---rozhdayushhie-konflikty.html>
11. Фадеева О.В. Стратегії й тактики конфліктного дискурсу (на матеріалі сучасної англійської мови): автореф. дис...канд. філол. наук: 10.02.04. – Київ, 2000. – 18 с.
12. Чернышова Т. В. Стилистический анализ как основа лингвистической экспертизы конфликтного текста // Юрислингвистика-2. Русский язык в его естественном и юридическом бытии [Электронный ресурс]. – Барнаул, 2000. – С. 206-213. Режим доступа: <http://www.lingvotech.com/chernyshova>
13. Щербина Ю. «Мовна агресія у школі та засоби її подолання» [Электронный ресурс]. Режим доступу: www.school.promiranet.ru

Papish Vitalija

Language conflictogens in dialects of Nyzhni Vorota, Volovets district, Transcarpathian region

Summary. This article analyzes the different types of conflictogens found in dialects of Nyzhni Vorota Volovets district, among them synthons, verbal aggression, a mockery, a peculiar tempo of speech, increasing tone, negative comments, insulting exclamations, rude comments, sarcastic ridicule, derogatory nicknames. It is described the conditions of their origin, function, dissemination area; it is characterized negative role of conflictogens in everyday speech.

Key words: verbal aggression, synthon, mockery, strife, insulting gesture.

Одержано 25.05.2016 р.